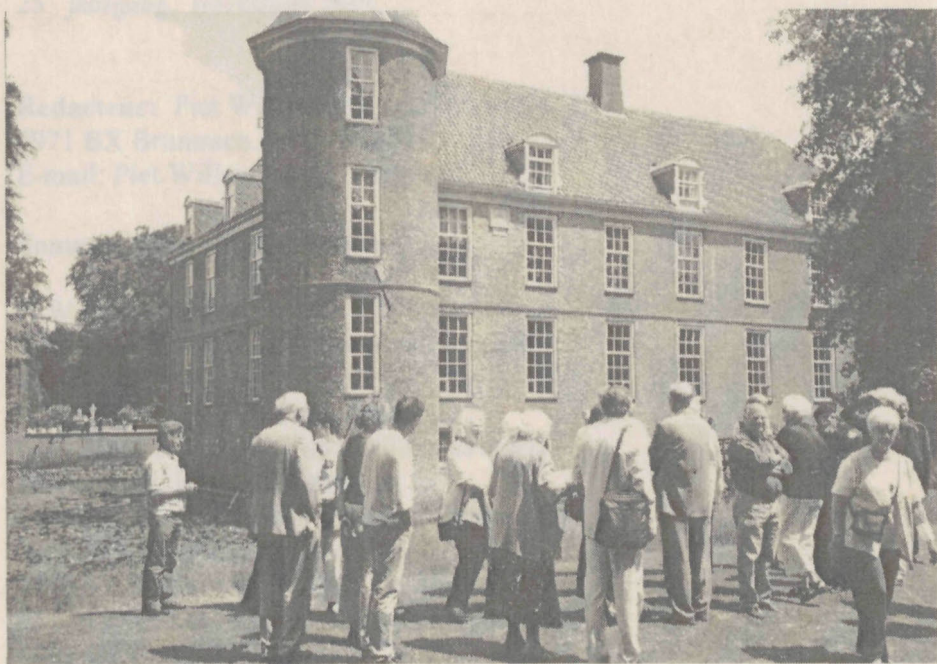

De Marke

Oude berichten over Beekbergen, Brummen, Eerbeek, Hall, Hoenderlo, Klarenbeek, Loenen, Ugchelen

November 2001

1133-316 f-j-bb-a

2

Foto omslag

Kasteel Slangenburg nabij Doetinchem, met enthousiaste bezoekers van leden van De Marke. Zie verslag op pag. 6

De Marke

Orgaan van de Oudheidkundige Vereniging De Marke, met als werkgebied Beekbergen, Brummen, Eerbeek, Hall, Hoenderlo, Klarenbeek, Loenen, Ugchelen

25^e jaargang, november 2001

Redacteur: Piet Willemsens, Stationsweg 6,
6971 BX Brummen. 0575-562 571
E-mail: Piet.Willemsens@12move.nl

Samenstelling van het bestuur

H.W.van Harreveld;
Tuinstraat 59, 6971 BH Brummen, *voorzitter*
tel. 0575-561 005
R.W.P.de Vries, H.A.Grizzellstraat 21
6961 DN Eerbeek; 0313-651 033; *secretaris*
J.Zengerink, Rhienderensestraat 53
6964 BH Hall; 0313-651 960; *penningmeester*
W.T.M.Klomp, Langschoten 71
7371 EP Loenen; 055-505 2276; *bibliothecaris*
M.van Zadelhoff-Ruumpol, Loenenseweg 150
6961 CT Eerbeek; 0313-651 724
J.R.B.W.Krepel, Vijverweg 2
7382 BV Klarenbeek; 055-301 1330
A.van Bodegom, Wilhelminastraat 12
6971 AK; Brummen; 0575-561 323

INHOUDSOPGAVE

	Pag.
• Ter inleiding, door de redacteur	5
• Boeiende excursie kasteel Slangenburg	6
• Heerlijke najaarsexcursie Buren e.o.	
• De klokken luiden, <i>Arie van Bodegom</i>	11
• Raadsel omtrent sanatorium Eerbeek, <i>Rein de Vries</i>	15
• Het Zonnehuis te Beekbergen, <i>Wietse Venema</i>	17
• Coöperatieve zuivelfabriek "De Gelderland" kende 70 jaar bloei, <i>Martien Kobussen</i>	22
• IJkbasis Loenen functioneert nog altijd, <i>Piet Willemsens</i>	26
• Apeldoorns-Dierenskanaal van één zijde belicht, <i>Piet Willemsens</i>	30
• De vroegere watermolens van Eerbeek en overige Veluwe	35
• Bijenclub Eerbeek honderd jaar jong	37
• Armoede troef bij Wiebe Dekker, winkelier in Hoenderloo	40
• De verdwenen bron nabij Woeste Hoeve, <i>Wietse Venema</i>	42
• Veel onbegrip over cholera in de 19 ^e eeuw, <i>J.K. van der Weel</i>	45
• Oproep aan de lezers!	47
• 2002, jubileum voor De Marke	48

Ter inleiding

Tot nog toe is het uw redacteur gelukt twee nummers per jaar te doen verschijnen, waarvoor ik alle medewerkers van harte dank zeg. Dat het niet altijd eenvoudig gaat bleek uit mijn verzoek – aan deze en gene gedaan – om een artikel over de landelijk beroemde Eerbeekse schilder Jan Mankes. Niemand van de leden uit Eerbeek bleek daartoe in staat, waarbij ik natuurlijk diens contacten en invloeden van het dorp op het oog had. Over Mankes' artistieke prestaties lezen we in de gewone pers wel, telkens als er weer een tentoonstelling is, zoals recentelijk in Arnhem.

Er is ook wel eens discussie met leden over de aard van de artikelen. Uw redacteur wil hierin een ruimhartig beleid voeren, maar hij vindt wel dat het onderwerp REGIONAAL moet zijn, dus betrekking hebbend op de historie van een van de dorpen uit ons werkgebied. Anders kan ik de encyclopedie wel gaan overschrijven! Of een pagina uit het telefoonboek van Tietsterkstradeel, omdat daar zulke leuke Friese namen in staan!

Er heeft de redacteur herhaaldelijk de vraag bereikt om de historische achtergrond van de IJKBASIS uit Loenen. Diverse bronnen ter plaatse zijn gepolst, tevergeefs. Hij heeft het tenslotte zelf gedaan. Het vormt een van de artikelen die in dit Marke-nummer aan bod komen. Ik hoop dat u aardigheid erin vindt ze te lezen, en eventueel te becommen-tariëren, eventueel aan te vullen.

Overigens liggen er in ieder dorp massa's onderwerpen voor het grijpen. Die gedachte beкроop me weer bij de laatste Marke-lezing, over watermolens in onze provincie. In elk dorp stond wel zo'n "apparaat"; het is toch niet zo moeilijk om hiervan een oude briefkaart te vinden, en enige nadere gegevens? Zo is het met tientallen bestaande en vroegere gebouwen op een dorp; dat uitzoeken is tegenwoordig populair, men noemt dat *industriële archeologie*. De beschrijving van een oude melkfabriek in Loenen, door Martien Kobussen, is hiervan een voorbeeld. Moge het anderen inspireren!

Red.

Boeiende excursie kasteel Slangenburg

Het vooruitzicht was veelbelovend: 23 juni, een middag-excursie naar kasteel Slangenburg, nabij Doetinchem. Door Monumentenzorg is dat kasteel als 24^e geplaatst op de door deze dienst samengestelde lijst van tophonderd monumenten in Nederland. Dat is nog al wat! Daarbij kwam dat we rondleider J. Berends kenden van een prachtige lezing begin dit jaar in Eerbeek. Welnu, de hooggestemde verwachtingen gingen in vervulling. Slechts 25 personen van de Marke hadden voor deze excursie kunnen inschrijven, welk aantal natuurlijk fors werd overschreden. Die konden op 10 oktober terecht.

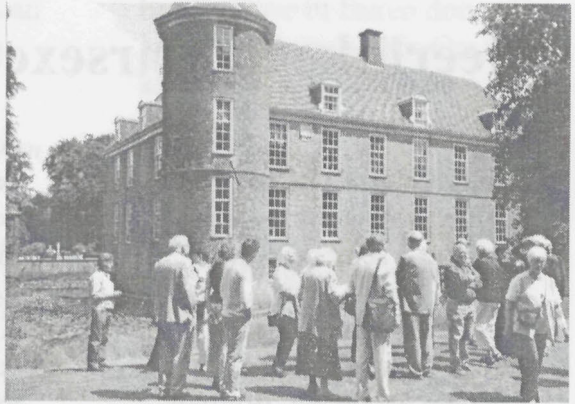
Op die prachtige zaterdagmiddag maakten we eerst een wandeling door de heerlijke tuinen van Slangenburg, met o.a. drie beuken die het ruim 300 jaar hebben volgehouden. Ze zouden een paar jaar geleden de geest hebben gelegd, ware het niet dat bomenmedicus Copijn ze met watertoevoeging had gered.

Het kasteel in zijn huidige vorm dateert van ongeveer 1612, door generaal Frederik van Baer gebouwd, naar een voorbeeld van

Versaille. Nou ja, zo protserig is het niet, maar de zes zalen die we er hebben bewonderd, lieten grote pracht zien aan meubilair en vooral schilderijen en plafondschilderingen. Veel schilderijen beelden mythologische verhalen uit de oudheid uit, kundig en geestig door Berends toegelicht. Vooral als het om erotiek in de voorstellingen gaat, kon Berends op licht ironische wijze er nog een extra geestige draai aan geven. Heerlijk om met zo'n man een kasteelexcursie mee te maken. Wat je ook bij geen enkele excursie door een paleis of kasteel meemaakt, is dat de rondleider regelmatig zegt: *"Beste mensen, ga er maar comfortabel bij zitten!"*.

In de afgelopen eeuwen zijn de bewoners op de schilderijen vereeuwigd, zo een Conrad von der Golzen, in 1702 op 24-jarige leeftijd blijkens een plakaat *"rühmwürdig gestorben"*. Altijd wel prettig om zo de aarde te verlaten, legt Berends ons dan

*Terecht veel belangstelling
van leden van De Marke
voor Slangenburg*

uit. Rond 1900 is Slangenburg in Duitse handen gekomen, van de familie Passmann, waarmee Berend nog altijd goede relaties heeft. Hij weet daar verschrikkelijk veel van. Na de oorlog werd Slangenburg, als Duits bezit zijnde, geconfisqueerd, en is het niet meer naar de familie Passmann teruggegaan.

Na de oorlog is het gedurende zeven jaar een benedictijnen klooster geweest, maar in 1952 bouwden de paters in de nabijheid zelf een abdij. Evenwel, Slangenburg hebben zij als gastenverblijf aangehouden. Je kunt dus logeren in een kasteel, een aparte belevenis. Het wordt vooral aangeraden voor mensen die tot rust moeten komen, of

nader kennis willen maken met het geestesleven van de paters benedictijnen. Voor de liefhebbers zij vermeld dat de pensionprijs er slechts f 85 per dag is, alles inbegrepen. Wel minimaal drie dagen er blijven, bij langer verblijf krijg je korting.

Voor een normaal mens valt het niet mee om toegang tot het kasteel Slangenburg te krijgen. Daarom was eenieder blij dat het bestuur van de Marke dit alles zo fijn had georganiseerd.

Er valt nog op te merken dat onze club op 10 oktober een tweede Slangenburg-excursie heeft georganiseerd. Opnieuw is iedereen laaiend! PW

Heerlijke najaarsexcursie Buren

Met een bijna volle bus – drieënvijftig dames en heren – zoefden we op die zonnige zaterdag 1 september naar Buren. Nou ja, Buren, we bezochten eerst Kapel-Avezaath, zoals we nadien Erichem aandeden. Bomvol excursies zat die dag, want alleen al in Buren kon je drie musea bezoeken, naast de oude kerk, een zeldzaam hoge molen en het middeleeuwse stratenpatroon van dat wonderlijke Oranje-stadje.

Drie bestuursleden hadden

de trip “voorgereisd” en tot in de puntjes voorbereid, wij deelnemers hoefden alleen maar zorgeloos te consumeren. Eerstens de tingieterij Rio in Kapel-Avezaath, waar we een verzameling tinnen voorwerpen ontdekten zoals je ze nergens in de wereld bij elkaar ziet. Van tin-grauwe potjes tot zilverblokkend Avondmaalservies. Menig Marke-lid trok de portemonnee en schafte zich iets fraais aan. Even hiervoor hadden we – onder genot van taartje en

koffie – een film gezien over de productie en verwerking van tin. Beetje oude film, slechts een zeurkous *mekt* hierover.

Zowel de nieuwe voorzitter, Henk van Harreveld, als de oud-voorzitter, Berthus Maassen, gaven in Buren acte de présence. Maassen heeft de eervolle invitatie gekregen om op 17 november in het Landeshauptarchiv van Schwerin (nabij Berlijn) een voordracht te houden over Prins Hendrik, Prins der Nederlanden, met als ondertitel Nur das Gepäck? Berthus heeft een milde visie op de veelbesproken echtgenoot van koningin Wilhelmina. Hij is een kenner van e Oranje's

De meeste tijd van de dag brachten we in Buren door. Iedereen die nog geen Oranjeklant was, werd het daar wel. In een haast overladen museum werd ons de gehele historie van het Oranjehuis uit de doeken gedaan. We weten nu waarom onze koningin bij buitenlandse reizen graag schuil gaat achter het pseudoniem *Gravin van Buren*.

Voor verdere belevenissen die dag deden we krachten op in *De Swaen*, waar ons een smakelijke lunch werd geserveerd. Misschien nog belangrijker: de ontmoetingsintensiteit kwam daarbij tot een hoogtepunt. Velerlei aangename kennismakingen kwamen er tot stand, onder soms luidruchtige gesprekken.

Ja, en dan de moeilijke keuze van: welk museum in Buren bezoek ik óók nog?. Een aantal bezocht het beroemde Weeshuis, waarin tegenwoordig een marechaussee-museum is gehuisvest.

Anderen, zoals ondergetekende, kwamen niet meer zover, omdat zij zich vergaapten aan het interieur van het Rijtuigenmuseum, dat

deze keer ook nog een tentoonstelling over De Landbouw 1850-1950 herbergde. Het kon niet op, die dag!

Maar onverbiddelijk stond om 15.30 uur onze bus klaar. Nee, we hoefden nog niet naar huis, maar in Erichem – eerlijk toegegeven, ik had er nog nooit van gehoord – stond opnieuw koffie en gebak klaar (*“Nou vanavond niets meer, hoor”*, waarschuwde de voorzitter later!). Dit op de buitenlocatie van het Betuws Fruitmuseum. Zó interessant, dat we er in een

dik uur niet mee rond waren, maar nu was het menens, nl. 17 uur.

In de bus (dank aan chauffeur Arjan!) werd levendig nagepraat over deze prachtige Najaarsexcursie, maar dat is kennelijk een privilege van De Marke! We gaan weer zeuven luttele tientjes sparen voor volgend jaar!

PW

De klokken luiden

EEN VERVOLG

Arie van Bodegom

In aanvulling op het artikel van de heer Venema in De Marke van april jl. wil ik nog het volgende te berde brengen.

De oorsprong van luidklokken komt uit China, waar men geluid maakte met koperen en bronzen gongen, schalen en bellen. De eerste christenen hebben dit afgekeken en gingen bellen gebruiken tot oproep voor een samenkomst. Eerst waren de bellen nogal klein van omvang en gewicht, en dus licht en helder van toon. De vorm is een omgekeerde kelk of vaas, die aan de voet wordt opgehangen.

Het begin

In het begin werd er dan met een ijzeren hamer of lange staaf tegenaan geslagen. Later werd er een klepel ingehangen van smeedijzer, al dan niet gelegeerd met andere metalen. De klepel werd dan bewogen door middel van een touw (zoals heden ten dage in carillons). Deze methoden geven een sonore toon. Toen

kwam men op het idee om de bel of klok te laten schommelen en de klepel niet meer te bedienen waardoor er een speelser, vrolijker en galmender geluid ontstond. De verbinding tussen klok en klepel is een leren band want als dit een scharnier van metaal zou zijn klinkt de toon vals.

Het gieten van een klok, brons = koper + tin gebeurde ter plekke waar hij zou komen te hangen, bijv. onderin een toren. Dit werd door speciale klokkengieters gedaan die dan ook rondreisden van plaats tot plaats. Opschriften van de gieter, de schenker(s) en spreuken werden meteen meegegoten. Het gewicht werd er na het gieten opgezet.

In grotere kerken en kathedralen werden ook meerdere klokken opgehangen, meestal van verschillende zwaartes, dus verschillende tonen. Nu konden de mensen horen wat de betekenis was van een bepaald klokgelui. De kleinste en de helderste was voor de alledaagse tijden, bijv.

Ook veel landgoederen, zoals Klein Engelenburg (foto PW) in Brummen, konden via de klok in het torentje het tuinpersoneel oproepen

middag of noon luiden (12 uur), vesper of voor luiden eer de grotere begonnen (nu nog in Zutphen, grote kerk). Deze klok was dus de voorganger van onze huidige uurwerken. De grootste was voor uitvaarten en vastentijd. Alle klokken tegelijk was voor feesten en de hoogmis. Kloosters en kapellen hadden ook vaak klokken ter aankondiging van de gebeden.

In de steden ontstonden er dus vele gebouwen met bellen en klokken. Iedere klok moest een specifieke toon hebben, zodat de

mensen konden horen wie er nu weer luidde. Kijken of je het in Keulen hoorde donderen. Bij een naderende onweersbui werden alle klokken in een stad (dit geval Keulen) geluid. Het lawaai was zo overweldigend, dat de donder niet meer gehoord werd. In dat geval werden de klokken dus gebruikt voor onheilafweer (boze geesten weggagen, zoals met nieuwjaar de knallen).

Niet goed te horen

De hoorbaarheid op het platteland was nogal eens discutabel. Er was

vaak maar één klok en de uitgestrektheid + de wind zorgt ervoor dat men vóór de wind of storm de klok niet hoort. Er is een proces bekend dat iemand moest opkomen voor een hulpdienst en niet kwam opdagen. Zijn verweer voor de rechter was: "Ik heb de klok niet gehoord". Dit was een proces in Engeland *erholt* tegen een Brummenaar. De kerken van Spankeren, Brummen en Voorst liggen allen aan de oostkant van de dorpen en met meestal westelijke winden worden de klokken vaak niet gehoord. Dit is ook het geval met Hall ten opzichte van Eerbeek.

Met de Hervorming kwamen de kerken in andere handen en werden vele interieurs versoberd. Echter niet met de luidklokken! Ze werden nu voor iets anders geluid. Bijv. voor de zondagse eredienst. In Brummen werd dat 2 uur voordat de dienst begon om 10 uur. Dus om 8 uur en dan een "half viertel stonds" = de helft van een kwartier en om 10 voor 10 weer 7½ minuut.

Door Napoleon kwamen de torens in bezit van de burgerlijke gemeente en ook de luidklokken. Toen werden de klokken niet meer alleen geluid voor kerkelijke zaken. Bijv. nu ook voor oorlogen en vrede, voor verjaardagen van keizers en koningen, voor oproepen tot burgerlijke vergaderingen. Het kerkbestuur

bestond bijna alleen maar uit notabelen en van die kant konden dan ook geen bezwaar verwachten. Veel mensen vonden de overheidsbemoeiingen te groot worden en er ontstonden nieuwe geloofsgroepen: de gereformeerden, maar zij namen wel weer een luidklok, alhoewel ze wel bescheidener waren.

Brummen 19^e eeuw: In de Hervormde Kerk werden banken verhuurd en enkele waren zelfs eigendom van notabelen. Dit had tot gevolg dat mensen die geen zitplaatsen konden of wilden huren op de vrije banken achterin moesten plaatsnemen. Als de klok dan luidde van 10 voor 10 tot 5 voor 10, konden de huurders der banken plaatsnemen in (let wel *in*, met een deurtje afgesloten!) hun gehuurde bank. Bleef de bank leeg en de klok hield op 5 voor 10 met luiden, dan mochten de niet-huurders zitten en plaatsnemen waar ze wilden. Dit hield in de praktijk dus in dat de huurders onder klokgebeier ter kerke gingen, maar anderen die geriefelijker wilden zitten, in stilte!

Luiden tijdens uitvaart

Klokgelui tijdens een uitvaart noemt men overluiden. Als de rouwdienst beëindigd is, wordt de kist onder klokgelui uitgedragen. In torens waar één klok hangt kan men natuurlijk niet verschillende

tonen laten horen. In Brummen kan men dan ook niet horen of de dode een man, vrouw of kind is. Bij een huwelijksinzegening luidt men bij het binnenkomen en niet bij het uitgaan!

De 19e eeuwse kerkorde schreef voor: v.m. een dienst, dan 2 uur tevoren luiden, n.m. een dienst, dan 1 uur te voren. Dit betekende dat zondagsmorgens altijd om 8 uur de klok geluid werd. Door de ontkerkelijking bleven de bezwaren dan ook niet uit. Meerdere personen begonnen te klagen, en er wordt met wederzijds goedvinden in plaats van 8 uur om 9 uur geluid. Toekomst: door verdere ontkerkelijking en de opkomst van de islam zullen er waarschijnlijk strengere wetten komen tegen lawaai-overlast. De minaret beperken tot de vrijdag op één bepaald tijdstip en het klokgebeier op zondag tot één bepaald tijdstip.

Met de hand luiden wordt nog steeds gedaan in de volgende plaatsen: Ellecom, Spankeren, Brummen, Voorst, Wilp, Terwolde, Hall en Zutphen. Dus mechanisch is nog lang niet algemeen. De Arbowet heeft er ook mee te maken. Omdat *leer* aan slijtage onderhevig is, kan de klepel er een keer uitvallen en een mens doden. Daarom is besloten om de klepel te beveiligen. Er werd een ketting tussen de klepel

en de klok bevestigd maar dat verstoorde de toon. Op verzoek is er toen een geplastificeerde staaldraad ipv. De ketting gekomen en de toon is weer als vanouds.

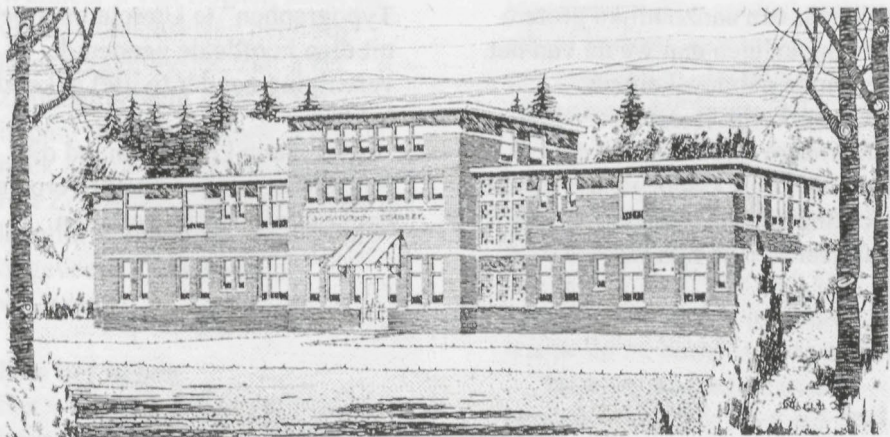
Landhuizen hebben vaak bellen voor het (tuin)personeel om koffie- en theepauzes aan te kondigen. O.a. De Rees, Spaensweert, Reuversweerd, Quazenbosch, Klein Engelenburg en Leusveld. Schoolbellen zijn er ook en niet te vergeten deurbellen.

Ik heb niet alle klokken in onze regio gezien of gehoord, laat staan beschreven. Dit is en mooie taak voor een toekomstig geïnteresseerde en kan uitmonden in een boekwerk. De klok in de Oude Kerk van Brummen dateert van 1745 en is door de toenmalige ambtsjonkers geschonken, welker namen er dan ook opstaan. Het gewicht is 3333 ponden. Dat is \pm 3000 kg. In de Tweede Wereldoorlog is hij blijven hangen of in ieder geval teruggekomen. In andere streken, bijv. Friesland, heeft men specifieke luid-tradities en ook klokkestoelen buiten de toren. Om al deze zaken te beschrijven zou een zeer dik boek vergen. Zou het gebeier ooit ophouden? In ieder geval wel in de enorme buitenwijken der steden, die totaal vervreemd zijn van de oude stadskern.

Raadsel omtrent Sanatorium Eerbeek

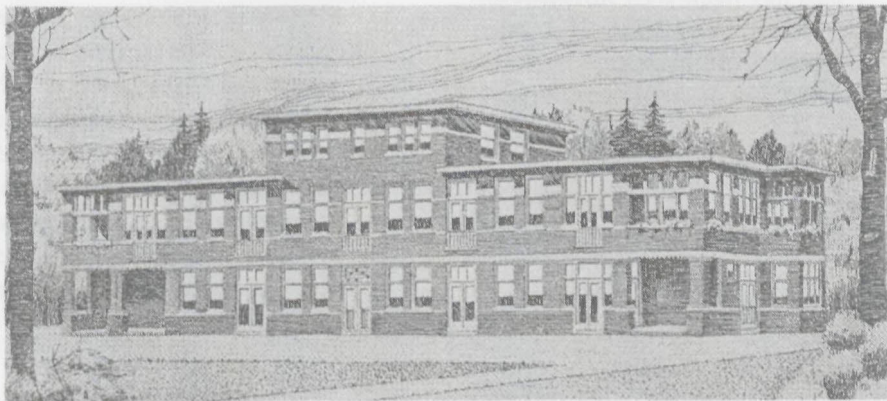
Rein de Vries, Eerbeek

Enige tijd geleden werd in de regionale weekkranten het een en ander geschreven over het Sanatorium Eerbeek aan de

*Voorzijde van het vroegere ontwerp-
sanatorium*

Achterzijde

elf jaar geleden aantrof bij het opruimen van mijn ouderlijk huis in Ulvenhout, afkomstig uit het archief van mijn grootvader, die in Hilversum woonachtig was.

Deze briefkaarten tonen de voor- en achtergevel van het sanatorium te Eerbeek, getekend door E. Verschuijl, architect B.N.A (adres onbekend)

Volgens mij stellen deze prenten het eerste ontwerp van het voor. Het sanatorium zou blijkbaar een aanzienlijke grotere omvang krijgen dan we nu van het bestaande gebouw kennen.

Opmerkelijk is dat de achternaam van de architect dezelfde is als van degene waar de stichting naar vernoemd is. Is de architect binnen zijn familie

uitgenodigd om een ontwerp te tekenen?

Wat het doel was van de uitgifte van deze prentbriefkaarten (van de VEREENIGING TOT BEVORDERING DER GEZONDHEID IN DE GRAFISCHE VAKKEN IN NEDERLAND) is mij niet bekend.

Mijn grootvader was van 1905 tot 1914 als leraar verbonden aan de "Vakschool voor Typographen" te Utrecht en moet uit dien hoofde de genoemde vereniging zonder twijfel gekend hebben.

Misschien kent u iemand die mij wat meer over dit ontwerp van het sanatorium kan vertellen.

HET ZONNEHUIS TE BEEKBERGEN

Wietse Venema

Op de hoek van de Dorpstraat en de Ruitersmolenweg te Beekbergen vormt het Zonnehuis voor het dorp Beekbergen een markant gebouwencomplex. Wanneer u van Loenen komt en via de Loenenseweg het dorp Beekbergen inrijdt, ziet u het Zonnehuis recht voor u. De ingang van het gebouw is om de hoek aan de Ruitersmolenweg. Het Zonnehuis is een huis voor langdurig zieken. Er wonen nu ongeveer 125 mannen en vrouwen.

Hoe het begon

Het werk van de Zonnehuizen is begonnen met zeven stuivers en dankzij het volhardende werk van mej. Jo Visser te Rotterdam, later directrice van het Zonnehuis te Beekbergen en dankzij mensen die veel geld schonken, kwam in 1929 in Beekbergen het eerste Zonnehuis voor langdurig zieken tot stand. Van freule Hartsen werd daartoe villa *Sarphat* gekocht, waarin drankzuchtige vrouwen werden verzorgd. Het dorp Beekbergen liep in die tijd zeker

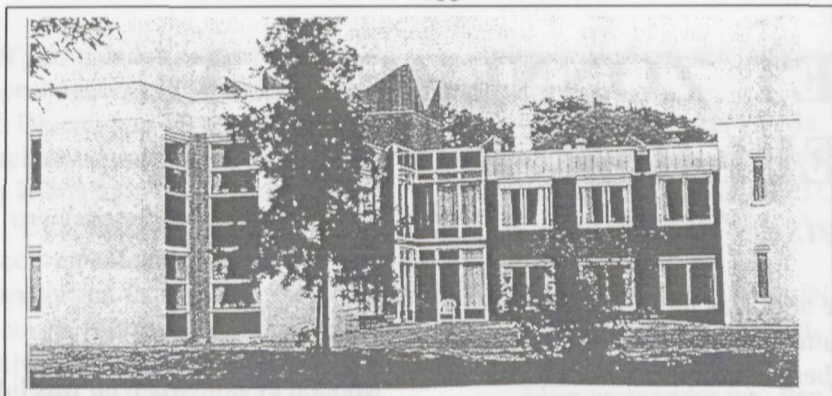
met de zorg voor de medemens voorop.

Mej. Jo Visser

Wie was mej. Jo Visser? Zij woonde in Rotterdam en was lid van de vereniging "Zonnewende". Het was een vereniging waarin langdurig zieken contact met elkaar hadden door middel van een maandblad, dat ook "Zonnewende" heette. Niet alleen zieken waren lid van deze vereniging, welke tot doel had de zieken te bemoedigen en mee te leven in hun lijden een en ander op christelijke grondslag. Ook gezonde mensen (vrijwilligers) waren lid en bezochten de zieken.

Deze eerste bestuursleden hebben veel liefde voor het doel getoond en zijn blijven volharden, ondanks de omstandigheid dat de massa niet geloofde in het uiteindelijk welslagen van hun arbeid. Er werden afdelingen in het land opgericht. Er kwamen schenkingen binnen, ook van koningin Emma.

Bij gelegenheid van een bazaar werd de secretaris van het bestuur ontboden bij een ouder

echtpaar, dat verder onbekend wenste te blijven. Dat echtpaar schonk een bedrag van f 200 000, een bedrag dat in 1927 veel meer betekende dan nu. Freule Hartsen bood haar villa voor een redelijke lage prijs te koop aan en zo begon in 1929 het werk van het Zonnehuis in Beekbergen. Jo Visser werd directrice en bleef dat twintig jaar achtereen. Daarna werd ze lid van het bestuur. Ze overleed op 27 maart 1978, op 88-jarige leeftijd.

Gebouw

De villa Sarphat op de hoek van de Dorpstraat en de Ruitersmolenweg, gelegen op een groot terrein, had een kenmerkende stijl. Het was een villa met een grote serre. Er werden verbouwingen aan uitgevoerd en er werd een vleugel aan het Zonnehuis gebouwd.

Later werden bijgebouwen op het terrein opgericht, onder meer een zusterhuis. In 1938 werd een gemoderniseerd Zonnehuis Beekbergen geopend. Het aantal patiënten kon worden opgevoerd tot ruim 120. Er kwam een röntgenkamer, een laboratorium en een ruimte voor fysiotherapie.

Oorlog

Een aparte vermelding verdient het wel en wee van de bewoners en van het verplegend personeel van het Zonnehuis gedurende de Tweede Wereldoorlog en met name de tijd van 17 september 1944 toen de slag om Arnhem begon tot de dag van de bevrijding van Beekbergen op 17 april 1945.

Op 17 september 1944 was de lucht dag en nacht vol met vliegtuigen. Bombardementen vonden plaats bij Deelen. Op 18 september 1944 was er in het Zonnehuis geen stroom in verband met het uitvallen van de

elektriciteitscentrale te Nijmegen. Hierdoor ontstonden de nodige problemen. In een gebouwtje naast de keuken werden grote ketels met hout gestookt. Dagelijks werden vele bomen gekapt in een bos aan de overzijde van het Zonnehuis om als brandstof te dienen voor de kachels en de kookketels. Toen het bos was omgekapt hielpen boeren uit de buurt met de houtleverantie.

Bij het Immendaal stortte een V1 neer. Een enorme ontploffing en veel glasschade waren het gevolg. Met man en macht moest er worden gewerkt om alles te repareren. Werkdagen van 10 tot 12 uur waren toen geen uitzondering. Na de slag om Arnhem kwamen vanuit Arnhem evacués hun toevlucht zoeken in het Zonnehuis.

In het Zonnehuis werd een hulppost van het Rode Kruis gevestigd. Naast dokter Pont, huisarts te Beekbergen en verbonden aan het Zonnehuis, werkten er verschillende artsen om de zieken en gewonden te verzorgen en de vele geboorten te begeleiden. Op de Arnhemseweg bij de Smittenberg was het een komen en gaan van vluchtelingen. Er werd daar ook een gaarkeuken gevestigd. Het Zonnehuis werd noodziekenhuis en toevluchtsoord voor vele gewonden. Het was voor allen die in het Zonnehuis

werkten een zware tijd. Zieken en kinderen werden ondergebracht. Ouders brachten hun kinderen naar het Zonnehuis en vertrokken zelf naar boeren in de buurt, waar ze in schuren en kippenhokken woonden. De bewoners hadden veel afleiding door de omgang met deze achtergelaten kinderen. Er werden in het Zonnehuis 80 baby's geboren. Weliswaar bleef een groot aantal vluchtelingen slechts gedurende korte tijd, maar er was permanent gebrek aan ruimte voor het onderbrengen van zoveel moeders en zuigelingen, naast circa 85 patiënten.

In die periode hingen de serres vol met drogend babygoed. Een en ander stelde hoge eisen aan leiding en personeel. Vanwege het veelvuldig luchtalarm werkte men soms nachten door. Het was onder deze omstandigheden niet mogelijk een verantwoorde hygiëne te handhaven. Er deden zich gevallen van schurft en luis voor.

Opnieuw sneuvelden nagenoeg alle ruiten tengevolge van oorlogsgeweld. Van september tot oktober 1944 sloegen de Duitsers kampementen op op het terrein van het Zonnehuis. De Duitsers dreigden het Huis te vorderen. Deze dreiging werd door de directrice mw. Jo Visser afgewend door te stellen, dat er besmettelijke ziekten heersten!

Het Zonnehuis werd een centrum van het verzetswerk. Menig personeelslid zat in het verzet. In de bunker op het terrein werden onderduikers, joden en piloten van de derde Airborne divisie verborgen. Lang bleven de vele piloten van de Airborne divisie niet. Het verzet zorgde voor begeleiding naar Hoenderloo. Tijdens de hongervinter 1944/1945 kwamen burgers van heinde en ver om voedsel te bemachtigen bij boeren en op de vele akkers. Het Hoogeland, een instelling voor daklozen, verbouwde toen veel aardappelen. Bewoners moesten worden ingeschakeld om de aardappelkuilen te bewaken. Men besloot aardappelen op te slaan in het naburig koetshuis (Papenberg 12 en 14). Men had twee dagen nodig om de grote hoeveelheden op te slaan.

Vlak voor de bevrijding rukten de Duitsers op. Granaten vlogen door de lucht. Granaatscherven raakten de voordeur van het Zonnehuis. In de laatste fase van de oorlog moesten de bewoners van de bovenetage naar de kelders worden overgebracht. Dat alles vergde van de verzorgenden bovenmenselijke inspanning. Veel naamlozen - ook boeren uit de buurt - hebben hun beste krachten gegeven deze verschrikkelijke tijd door te komen. Op 17 april 1945

werd Beekbergen bevrijd. Mensen dansten op de weg bij de Smittenberg. Bij café Het Zwaantje klonk muziek van Glen Miller!

Na de oorlog

In 1954 en 1969 werden respectievelijk het 25-jarig en 40-jarig jubileum van het Zonnehuis op grootse wijze gevierd. Maar het 50-jarig jubileum zou niet in de oude gebouwen worden gevierd. In 1972 wordt toestemming verleend voor totale nieuwbouw in Beekbergen. In 1976 verhuisden bewoners en personeel tijdelijk naar het oude gebouw van Randerode aan de Loolaan te Apeldoorn. Daarna wordt begonnen met de afbraak van de eens zo fraaie villa en de bijgebouwen. De nieuwbouw was in 1978 gereed. De plattegrond van het nieuwe gebouw in twee verdiepingen heeft de vorm van een aantal plustekens met in het middelpunt van dat plusteken een grote ruimte waar men samen kan komen. Op 30 mei 1978 verrichtte de Commissaris van de Koningin, de heer mr. W.J. Geertsema, de officiële openingshandeling. Bewoners en personeel zijn

dan weer terug van hun tijdelijk onderkomen.

Ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan werd een boek uitgegeven met de titel: *De identiteit van het verpleeghuis*. In de hal van het nieuwe Zonnehuis werd een geschilderd portret van mej. Jo Visser onthuld.

In 1994 werd begonnen met de voorbereiding van de verbouwing en uitbreiding van het in 1978 tot stand gekomen Zonnehuis. De bebouwing kwam dichterbij de Dorpstraat. Zou het aanzien er niet onderlijden? Dat is reuze meegevallen. Sterker nog: het uiterlijk aanzien van het Zonnehuis is aan de kant van de Dorpstraat ten opzichte van de oude situatie verbeterd.

De Spreng

Achter het vernieuwde Zonnehuis is aan de Papenberg een heel mooi nieuw gebouw verrezen, waarin mensen de laatste fase van hun leven kunnen doorbrengen. Het biedt zorg en aandacht aan mensen met een uitbehandelde aandoening in de laatste fase van hun leven. Ook voor familieleden zijn er logeerkamers en gelegenheid om te blijven slapen. Het nieuwe gebouw heet De Spreng en staat ten dienste van de gehele omgeving. De laatste zorg in iemands leven wordt ook wel palliatieve zorg of verzachtende zorg genoemd, afgeleid van het

woord *pallium*, is mantel. Het is een initiatief van het Zonnehuis. De Spreng ontvangt financiële steun van de stichting Rotterdam-Parijs-run ofwel afgekort de stichting Roparun. Deze stichting bekostigt de inrichting van *De Spreng*, welke rond f 500 000 bedraagt.

Toekomst

Na talloze verbouwingen en verbeteringen werd in 1999 het 70-jarig bestaan gevierd. Nu is het dan de vernieuwing van het Zonnehuis een feit. Maar voor de toekomst zijn er volgens directeur Van der Meulen nog wensen en staan er plannen op stapel, zoals de wens om voor een groep van 15 jongeren een aparte huisvesting te maken, zodat zij zelfstandig kunnen wonen, de sloop van het zusterhuis, de verbouwing van het dienstgedeelte en de nieuwbouw van een jongeren activiteitencentrum en dagbehandeling.

Bron: het jubileumnummer van het huisorgaan "De Zonnesteek" van 1999, jaargang 22; archief van de Dorpsraad Beekbergen-Lieren.

Coöperatieve Zuivelfabriek 'De Gelderland' kende 70 jaar bloei

Martien Kobussen, Loenen

Na 29 december 1973 werd het stil in en rond Zuivelfabriek *De Gelderland* aan de Voorsterweg in Loenen. Op deze dag hoorden de burens voor de laatste keer het lawaai van de fabriek. Ruim 70 jaar heeft de melkfabriek voor veehouders uit Loenen en omliggende dorpen dienst gedaan. Tientallen personen vonden er werk.

De Coöperatieve Zuivelfabriek *De Gelderland* is opgericht tijdens een vergadering op 7 maart 1902. De plannen werden uitgewerkt en op 26 mei 1903 is men begonnen met de eerste aanvoer van de melk. In het eerste bestuur hadden zitting: H.A. Schut voorzitter, J.M. Sauveur secretaris, H.J. Brouwer penningmeester en F. Burgers, J.G. Hebben, A.W. Kruitbosch, P.G. Sager. H.A. Schut, J. Tiedink en M. Westhof als bestuursleden.

In de gedenksteen voor de fabriek staat aangegeven dat J.

Dekker bouwmeester is geweest van de eerste gebouwen.

Melkaanvoer

De melkaanvoer in het eerste boekjaar 1903 was indertijd 687 138 kg. melk. Het jaar 1936 was een topjaar; voor het eerst werd de 10 miljoen kg melk gehaald. De aanvoer steeg jaarlijks sterk. In 1967 kwam men zelfs aan de 20 miljoen en kort voor de sluiting was het al 25 miljoen.

Bij de oprichting zijn direct 36 boeren lid geworden van de coöperatieve vereniging. In 1905 waren er al 194 leden. Met de nummering van de bussen is de fabriek niet verder gegaan dan 1146. In 1973 waren er nog 450 boeren lid van *De Gelderland*. Hoe de nummering vroeger is verlopen is niet bekend. Of de familie Hagen van hotel Den Eikenboom, die nummer 1 kreeg, ook het eerste lid is geweest valt niet meer te achterhalen.

Indrukwekkend, het Bestuur van De Gelderland voor zijn coöperatieve zuivel-Fabriek een halve eeuw geleden

Bij de inschrijving in het ledenregister werd ook het nevenberoep van de veehouders vermeld. Zo staat er te lezen dat de boeren naast het houden van vee ook nog sprengenwerker, papierfabrikant, hotelhouder, smid of metselaar waren. Zonder lid te worden kon ook melk geleverd worden.

Paardenstal

Doordat in de eerste tientallen jaren de melkaanvoer alleen geschiedde door paard en wagen was het nodig om in 1905 bij de fabriek een paardenstal te bouwen van 10 bij 8 meter. De fabriek werd te klein en in 1906 kwam er weer uitbreiding. De bouw van een lokaal en koelmachine vergde een investering van zeventuizend gulden. Twee jaar later kwam er een centrifuge bij. In 1908 had De Gelderland in haar werkgebied 800 koeien.

In 1908 werd ook gewerkt aan de bestrijding van tuberculose bij het rundvee. Er was zelfs nog even sprake van het in dienst nemen van een veearts. Lange tijd hebben de boeren gewerkt om de ziekte te bedwingen. Pas in de jaren vijftig kon gesproken worden van TBC-vrij rundvee.

Kosten

De aanvoer steeg per jaar aanmerkelijk, zodat het telkens noodzakelijk was om moderner apparatuur aan te schaffen. In 1910 een koeler en een tweede pomp. Toch werd op de jaarvergadering in dat jaar nog de opmerking gemaakt om niet zoveel kosten te maken. Door erevoorzitter H.A. Schut werd toen opgemerkt dat men "bij" moest blijven. Er werd ook een bedrag beschikbaar gesteld om een weg te verbeteren waar per dag enige wagens melk overheen moesten.

Konden de boeren aanvankelijk lid worden van een willekeurige melkfabriek in de omgeving, na 1912 werd er een grensregeling getroffen met melkfabriek *Gelria* in Apeldoorn. Het betrof hier de grens in Beekbergen tussen beide werkgebieden.

De eerste directeur Twijnstra verliet in 1912 de fabriek. Het bestuur kon voor een opvolger maar liefst kiezen uit 88 sollicitanten. De keuze viel op D. Pons, die een beginsalaris kreeg van 1000 gulden per jaar. Van 1912 tot 1943 leidde hij de fabriek. Van 1943 tot 1945 was H. de Jong kort directeur van De Gelderland. Hij werd opgevolgd door D. Koopmans. Deze gaf zijn

functie in 1964 over aan J.W. Beltman. Beltman maakte de sluiting en ontmanteling mee van de fabriek.

Kantoren

De grootste verbouwing vond plaats in 1950. Van het oude gebouw bleef maar weinig meer over. Er kwamen nieuwe kantoren, laboratorium en verwerkingshallen. In 1953 en 1960 waren de laatste uitbreidingen. Men kreeg een ruime fabriek waar maandelijks meer melk verwerkt werd tot hoogwaardige producten.

In de melkprijs zijn in zeventig jaren van de melkfabriek grote schommelingen geweest. Tussen 1903 en 1917 zat de melkprijs tussen 3,4 en 7,3 cent per kg. In de crisisjaren 1923 tot 1940 zakte de prijs dramatisch naar 3,5 cent. In 1953 was dit 20 cent, in 1966 36 cent. Bij de sluiting in 1973 was dit gestegen naar ruim 45 cent. Door een verbetering van veevoeder, goede verzorging en beter type koe steeg de opbrengst per koe met sprongen. Het waren goede tijden voor de boeren.

Sluiting

Doordat het economisch geen haalbare kaart was om zelfstandig te blijven, werd in 1967 besloten om samen te gaan met Coberco in Zutphen. Met de aflevering van de melk en andere zaken had men al enige jaren een nauwe band met deze organisatie. In 1970 werd besloten de melkinrichting in Loenen – op termijn - te sluiten. Coberco bracht de productie onder bij andere bedrijven, in Apeldoorn, Angerlo en Eefde. Begin 1973 kreeg Loenen nog een grote tank en een koelinstallatie. Onverwacht kwam toen het bericht over de definitieve sluiting van de melkfabriek. Het bestuur van Coberco gaf als reden van sluiting de stormachtige ontwikkeling van het tankmelken en de grote kostenstijgingen. Loenen kende in 1973 twaalf tankmelkers. Lange tijd is het bestuur bezig geweest met de herplaatsing van het personeel. De fabriek werd verkocht aan houthandel Bonenstro en na enige jaren werd Spansol BV hierin gevestigd. De schoorsteen werd gesloopt en veel verdween uit de fabriek.

IJkbasis te Loenen functioneert nog altijd

Piet Willemsens

Op een van de mooiste plekjes op de Loener heide – maar haast niemand komt er – ligt de zogeheten IJKBASIS, welke wordt gebruikt om alle meetapparatuur van Nederland – voorheen ook van Europa – exact te kunnen nameten. De IJkbasis bestaat uit betonnen peilers, waar meetmerken op zitten.

Tegenwoordig gaan er vanuit Apeldoorn slechts eenmaal per jaar twee functionarissen erheen om instrumenten te testen. Voorheen, bij oprichting in 1957, was geheel Europa bij deze plek in Loenen betrokken.

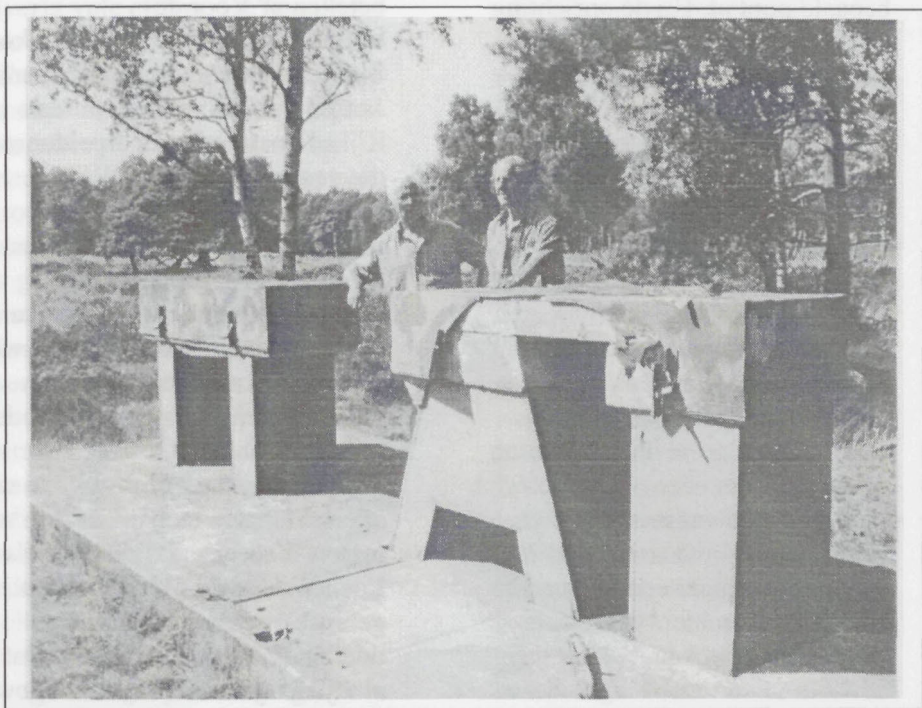
Allemaal heel belangrijk, zo lijkt het, maar haast geen sterveling weet er tegenwoordig nog iets van af, zeker niet iemand in Loenen. Wel kreeg ik van bibliothecaris Wim Klomp stapels krantenknipsels van 44 jaar oud, maar hoe gaat het NU? Daartoe bel ik een hele serie mensen en instanties op: o.a. de terreinbeheerder in Loenen, de beheersinstantie op kasteel Roosendaal, de universiteit te Delft, enkele Loenenaren. Allemaal tevergeefs, totdat ik

Frank Jansen in Apeldoorn ontmoet. Daarover zo meteen meer.

Keiharde bodem

In 1959 stonden de kranten er vol van. Er zal op de Loenerheide een kostbare installatie worden aangelegd om precies te weten wat een *meter* is, en hoe dat ding een meter te hóúden. De Loenermarkt was uitverkoren om daar meetapparatuur te bouwen, omdat je daar een uitgestrekt, betrekkelijk vlak gebied vindt met een keiharde bodem. Het vlakke stuk heeft men nodig om een kilometer in de verte te kunnen zien en de harde bodem om er betonnen peilers op te bouwen, die er jarenlang onbewegelijk zullen blijven bestaan. Het geheel is destijds gefinancierd door de overheid. De Loenense aannemer H.J.Reusken zorgde voor de aanleg van de zeven peilers.

Er is eigenlijk maar één maat in de wereld die wettelijk de lengte van een meter aangeeft. Dat is de platinastaaf in de kelders van het paviljoen Breteuil te Sèvres in Parijs. Die echte meter

Het hoofdonderdeel van de IJkbasis op de Loenense heide, bekeken door Ap Berends en auteur dezes. De metalen bekleding is door nieuwsgierigen of vandalen ietwat beschadigd. Misschien dat er ooit een bordje bij komt met toelichting

is daar omstreeks 1810 geïnstitueerd. Helemaal zeker van die meterlengte daar is men ook niet, want bij een bepaalde temperatuur ontstaat er een lichte afwijking in de lengte. Daarom heeft men de meter in een *formule* opgenomen, want formules zijn onveranderlijk en dat kan van het platina in Parijs niet gezegd worden.

Bij de oprichting in 1959 was de Apeldoornse landmeetkundige dienst er zeer bij betrokken en ook de afdeling Geodesie van de

technische hogeschool te Delft. Deze laatste heeft er al vijftien jaar geen contact meer mee. Ook het Europese belang bij Loenen lijkt wat verwaterd, want alleen het huidige Apeldoorn heeft er nog duidelijk bemoeienis mee.

Bij mijn speurtocht op de Loenerheide had ik gelukkig oud-Loenenaar Ap Berends bij me, die me vlot de betonnen peilers aanwees. Zie ook foto. Die peilers staan op exacte afstanden van 6, 24, 96, 288 en 576 meter van een

bepaald punt af. Bij de oprichting in 1957 waren er ook twee Finse geleerden betrokken, beiden doctor in de wetenschap der geodesie. Zij waren destijds de enige specialisten in de wereld op het gebied van afstandsmeting met behulp van lichtinterferentie. Met behulp van spiegels, een lichtboom, optische instrumenten en een staaf kwarts bepaalden zij definitief de afstanden tussen de punten op de peilers. De peilers heeft men op grote blokken beton gezet, dat alles is zo geconstrueerd dat men er zeker van is dat die gevaarten over 200 jaar niet ook maar een duizendste millimeter van hun standplaats zullen zijn geweken.

Kadaster

Wartoe dient dit alles? Hiermee wordt zekerheid verkregen dat de lengtemeting voor de driehoeksnetten overal in Europa met dezelfde nauwkeurigheid geschiedt, hetgeen van groot belang is voor de vervaardiging van alle mogelijke landkaarten. Voor het in kaart brengen van een land maakt men in de geodesie gebruik van driehoeksnetten met zijden van ongeveer 40 meter; met de basis van het Nederlandse driehoeksnet is in 1913 in de buurt van Stroe gemeten.

Allemaal tot je dienst, maar heeft dit indrukwekkende verhaal tegenwoordig nog enige

betekenis? Voor de beantwoording van die vraag kom ik uiteindelijk terecht bij Frans Jansen, hoofd van het bureau Rijksdienstmeting in Apeldoorn, die er alles van weet. "Wij gebruiken "Loenen" om instrumenten te ijken, hetgeen tegenwoordig gebeurt met infrarood-metingen. De fabrikant van een meetinstrument geeft wel een specificatie op, maar wij willen weten of het inderdaad de goede afstand is. Ook de oorspronkelijke opzet was om er allerlei lengtes en banden mee te meten. Vroeger was de IJkbasis in Loenen door de TU in Delft in gebruik, met brede Europese doeleinden als achtergrond. Dat is al vijftien jaar niet meer het geval, maar praktisch gezien is de IJkbasis in Loenen altijd nog van groot belang".

Frans Jansen gaat er eens per jaar heen, met twee man. "We nemen dan drie instrumenten mee, die er worden geijkt. De apparatuur wordt geijkt op de punten van de basis, zowel wat afstanden als de richtingen betreft wordt er gemeten. Daarmee zijn we telkens wel een dag bezig. Op zo'n meetdag worden tegenwoordig geen notities of iets dergelijks gemaakt, maar alles wordt *digitaal geregistreerd*, later kunnen we dat op de computer uitlezen. Vroeger gingen we er met een lijstje heen en noteerden

ijverig vele cijfers. De kennis die we in Loenen opdiepen wordt alleen door onszelf gebruikt, om er onze D-punten, de ijkpunten waarmee de landmeter werkt, mee in te meten. Daar hangt een grote mate van precisie mee samen, want het Kadaster maakt er gebruik van. Alle andere instrumenten waarmee het Kadaster of andere instanties werken, worden vaak door de leverancier geijkt. Zij hanteren een iets grotere spreiding (in de meetresultaten) dan wij hier. Wij gebruiken het met name voor onze eigen metingen, opdat wij in ieder geval aan de kwaliteit voldoen die iets meer nauwkeurigheid vraagt dan de gewone dagelijkse metingen”.

Hoe het buitenland zich tegenwoordig zonder “Loenen” redt, weet ook Frank Jansen niet. Vermoedelijk hebben zij hun eigen bases. Alle metingen in de wereld blijven nog gerelateerd aan die ene beroemde meter te Parijs. Hoewel, tegenwoordig spreekt men van het zoveelste gedeelte

van een golflengte van een bepaalde lichtstraal. Ieder heeft in zijn wetenschappelijke omgeving iets waarmee je dat kunt iijken.

Frans Jansen kan nog een mogelijk toekomstige functie van de Loenermarkt melden “Ook de mensen van het NAP, het Nederlands Amsterdams Peil, die zich met hoogtemetingen bezighouden, zoeken naar een harde ondergrond waar ze hun nulpunt kunnen verankeren en gaan daarvoor waarschijnlijk de Loenermarkt uitkiezen”.

Vandalisme heeft laatste tijd op de met lood omklede betonnen ijkpunten toegeslagen; het is in zoverre niet ernstig, omdat er geen vitale apparaten zijn beschadigd. Maar verder moet het vandalisme niet gaan, anders raakt de apparatuur van slag. Bezoekers zijn nieuwsgierig, wellicht is het beter dat “Apeldoorn” er een bordje bij zet wat het allemaal inhoudt. Misschien staat het er volgend jaar wel, als de heide weer zo mooi bloeit!

Apeldoorns-Dierenskanaal, van één zijde belicht

Piet Willemsens, Brummen

Als het gebied van de Marke iets gemeenschappelijk heeft, dan is het wel het Apeldoorns-Dierenskanaal. Praktisch alle al onze dorpen grenzen eraan, of hebben het kanaal precies in hun midden. Toen dit voorjaar het boek *Het Apeldoorns Kanaal* verscheen, heb ik het dan onmiddellijk aangeschaft om er een bespreking aan te weiden.

Hooggespannen verwachtingen

In tegenstelling met veel van dorp en streekboekjes, vormt het Kanaal een gedegen werkwerk, bij het wetenschappelijk af. Maar als je als lezer verwacht een lekker leesbaar verhaal over de aanleg en de historie van het kanaal te vernemen, dan komt men er teleurgesteld vanaf. Hoopvol leest je de eerste zin van het boek: "Voor de bewoners van het oostelijke Veluwerand was de 13 april van het jaar 1829 een dag om nooit te vergeten". Nou, wij bewoners van het Marke-gebied vergeten de dag onmiddellijk, omdat op die 13e april alleen het

kanaalgedeelte van Hattem tot Apeldoorn gereedkwam. Haast terloops, veel later in het boek, komt het voor ons zo interessante gedeelte Apeldoorn-Dieren ter sprake, dat slechts kortweg wordt behandeld.

Oké, dan eerst maar het verhaal van Hattem-Apeldoorn, dat destijds ongeveer driehonderd duizend gulden heeft gekost. Ondanks de hooggespannen verwachtingen in die tijd, droeg het niet bij tot de dynamiek en ontwikkeling die de bestuurders voor ogen hadden. Achteraf logisch, gezien vanuit hun hedendaags perspectief blijft het moeilijk te begrijpen waarom men besloot tot graven van een smal, ondiep kanaal, dat voert langs drie kleine onbeduidende dorpjes (Hattem, Heerde en Epe), om uiteindelijk midden op de Veluwe te eindigen bij het toenmalige dorp Apeldoorn (7200 inwoners!).

Nu, achteraf weten we dat de betekenis van het kanaal al snel door de tijd werd ingehaald. De trein en later het wegtransport

namen de functie van het kanaal grotendeels over.

De auteur van het boek, wetenschapper en beleidsmedewerker Jan Vedder, besteedt niet zozeer aandacht aan het kanaal, als wel aan het totale gebied van de Oost-Veluwe. Dor, zanderig en van een primitieve schoonheid. Uitvoerig gaat hij in op de demografie en geografie van het gebied. Hij maakt ook begrijpelijk waarom de Veluwe niet kon concurreren met westelijk Holland. In Amsterdam kon het Geldersche graan door de hoge vervoerskosten over land (tot 1830) niet concurreren met het graan uit het Oost-Zeegebied en later uit Zuid-Rusland, dat over zee werd aangevoerd.

Een misverstand dat in het boek van Jan Vedder wordt rechtgezet, is de geschiedenis omtrent het initiatief tot aanleg van het kanaal. Algemeen wordt aangenomen dat koning Willem I de grote man achter het kanaal is geweest. In feite was dit fabrikant B.W.Krepel uit Klarenbeek. Het was deze energieke koper-fabrikant, van het voormalige schoutambt te Voorst, die in 1796 wees op de voordelen van het bevaarbaar maken van de Grift, voorganger van het huidige kanaal. De argumenten van Krepel kwamen veel later bij koning Willem I op tafel. In 1828 gelaste deze uitwerking van een

advies terzake. Nog weer negen jaar zou het duren alvorens het eerste deel van het kanaal gereedkwam.

De dorpen waren alle klein en onbeduidend. Het belangrijkste dorp van de Oost-Veluwe, Apeldoorn, had rond het midden van de negentiende eeuw, de omvang en de diversiteit van het aanbod die niet groter waren dan in het begin van de eeuw.

Aanleg een zwaar werk

Over de aanleg van het kanaal vernemen we alleen dat het geen sinecure is geweest, omdat de typografische kaarten ontbraken. Het graven was een zwaar werk. Vooral na langdurige regen moet het werken in de drassige bodem onmenselijk zwaar zijn geweest. De mannen vullen de kruiwagens en brachten de aarde naar de paardenkarren. Heel terloops vernemen we over relletjes en onlusten die in de regel gepaard gingen met de bouw van grote waterstaatskundige werken, en die ook de Veluwse bevolking niet bespaard bleven. Weinig details hierover, alleen dat het zich een keer afspeelde achter Vaassen.

De capaciteit van het 32 kilometer lange kanaal was maar heel beperkt, het had een

Tegenwoordig heeft het Apeldoorns-Dierenskanaal (hier onder Eerbeek) nog maar een beperkte recreatieve functie, zoals schaatsen in de winter. Er zou veel meer kunnen

bodem Breedte van zes meter en een diepte van een meter vijftig. Voor de grotere binnenvaartschepen was het kanaal niet toegankelijk. .

Alleen over het oudste stuk van het kanaal (Hattem-Apeldoorn) vernemen we iets betreffende het rendement in de eerste jaren. Van 1829 tot en met 1844 maakten gemiddeld slechts 760 schepen per jaar gebruik van het kanaal, dus nog geen drie per dag. De volgende producten werden vervoerd: brandhout turf, steenkool, hout, mest, pannen,

meubelen, rietkalk, lijnkoek, haver, hooi en aardappels.

Reeds vanaf 1852 werd elk jaar met nadruk gewezen op het belang van het doortrekken van het kanaal naar Dieren, zo vernemen we op het eind van het boek. In 1868 werd dit gedeelte officieel opengesteld, waarna het nog drie jaar zou duren voordat de watertoevoer voldoende was voor de benodigde diepgang voor het scheepvaartverkeer. Het Apeldoorns-Dierenskanaal stond voor 189 920 gulden op de

begroting. Het ontwerp hiervan was opgesteld door o.a. J.R. Krepel, eigenaar van de grote kpermolen in Klarenbeek (abusievelijk heeft de auteur het telkens over *Voorst*). en G. Huiskamp, papiermaker te Eerbeek. De lokale gemeenschappen in de dorpen hier verwachtten veel van het kanaal (23 kilometer). Helaas vernemen we niets van de verschillen van mening over de tracé-keuze, de moeizame onteigeningen en uiteindelijk de ontoereikende watertoevoer.

De eerste jaren voldeed het verlengde kanaal aan de verwachtingen, maar de capaciteitscijfers vernemen we niet. Bij de komst van de eerste stoomboten op het kanaal bleek al gauw dat de afmetingen van het kanaal te beperkt waren voor de moderne scheepvaart. Vandaar dat al enige jaren na het gereed komen van de verlenging gewerkt moest worden aan de verbreding van het kanaal. En verdieping van 1,60 meter naar 2,10 meter. Toen was het kanaal bevaarbaar voor schepen tot 200 ton.

De verdere geschiedenis van het kanaal komt slechts heel kort aan bod. Na de Tweede Wereldoorlog werden alle, om strategische redenen opgeblazen, bruggen hersteld en beleefde het kanaal een korte opleving. Toch bleek al snel dat het wegvervoer

het tij gewonnen had. Toen men voor de keuze stond het kanaal opnieuw te verbreden of het te sluiten, besloot men tot het laatste. In 1962 werd het noordelijk kanaal deel gesloten. Het traject van Apeldoorn naar Dieren volgde tien jaar later.

De laatste jaren wordt gestudeerd op de vraag of een nieuwe functie van het kanaal, o.a. voor het toerisme, mogelijkheden biedt. In het boek van Vedder worden hiertoe genoemd: natuurgerichte recreatie zoals kanoën, in het wild kamperen, bij de boer op natuur campings, survivaltochten tussen de Veluwe en IJssel. Natuurlijk ook fietsen, wandelen, paardrijden, vissen en schaatsen.

In dit boek worden geen bedragen voor de restauratie van het kanaal vermeld, maar elders zijn wel eens bedragen van vijftig tot honderd miljoen gulden genoemd. Daarbij speelt natuurlijk ook de vraag: dreigt het gebied waardoor het kanaal loopt niet verloederd te worden door massatoerisme? De toekomst zal het uitwijzen. PW

STUURGROEP APELDOORNS KANAAL

In juni 2000 is de stuurgroep Apeldoorns Kanaal met een rapport uitgekomen, waarin heel globaal een aantal mogelijkheden zijn geschetst. Nabij Hattem denken men aan een recreatietransferium Voorzieningen als fiets- en kanoverhuur in combinatie met pendelfaciliteiten zijn hier denkbaar en deels al aanwezig. In de omgeving van Heerde wordt gedacht aan uitbreiding van de hotelaccommodatie en inpassing van nieuwe verblijfsrecreatie. Ook zouden in dit gebied nieuwe landgoederen kunnen worden ontwikkeld.

Bij het zuidelijk stuk van het Apeldoorns Kanaal wordt gedacht aan waterwinning. Het water is hier van zodanige kwaliteit, dat het gebruikt kan worden voor de bereiding van drinkwater.

Het rapport noemt ook enkele mogelijkheden voor de Poort van Dieren, het beginstuk vanaf de IJssel. Er is hier een indrukwekkend hoogteverschil (zeker tien meter) te constateren tussen het kanaal en de IJssel.

Overigens wordt dit een oud en rommelig gebied zonder uitstraling genoemd. Het voorstel wordt gedaan om een deel van het oudere bedrijventerrein langs het kanaal om te zetten in luxe woningbouw. De sluis aldaar zou een tweede jeugd krijgen door achter de sluis een hoogwaardige jachthaven te creëren, met honderd tot honderdtwintig ligplaatsen.

De oorspronkelijke functie van het kanaal wordt hiermee in de Poort van Dieren hersteld. Op dit moment is de entree van het kanaal weinig aansprekelijk. Dit wordt veranderd door in de kop van het kanaal aan de IJsselzijde een groots kunstwerk te realiseren. Kortom, het kanaal biedt de basis voor een representatieve ligging van bedrijven en omgekeerd versterken de bedrijven de functie van het kanaal. Een nieuwe toekomst ligt in het verschiet, als het aan het rapport ligt!

PW

De vroegere watermolens van Eerbeek en de rest van de Veluwe

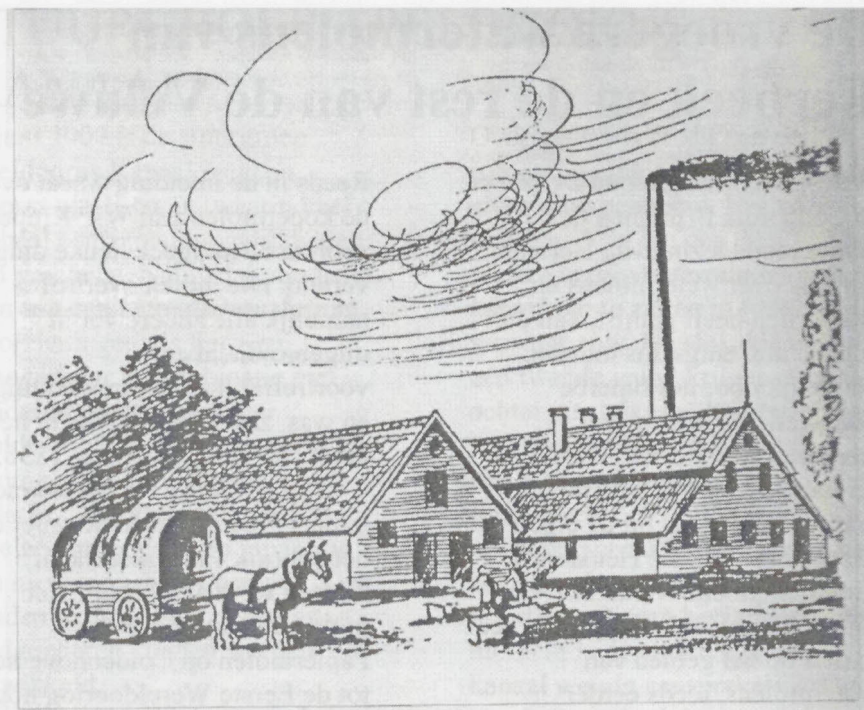
Wie op woensdagavond 2 oktober in Concordia Brummen de schitterende lezing van Herman Hagens over watermolens en wasserijen heeft gemist, kan die schade nog enigszins inhalen. Namelijk door het superbe boekwerk *Op kracht van stromend water* door H. Hagens ter hand te nemen. Niet moeilijk, want het is te leen bij de eigen Marke-bibliotheek. Het is een zwaar en kloeki werkstuk, van bijna 600 pagina's. Hagens is een expert op het gebied van watermolens, reeds eerder beschreef hij die in Twente en de Achterhoek. Nu heeft hij een uitputtend onderzoek gedaan naar molens op de Veluwe; in totaal 176, gelegen in 16 dorpen en steden. Zeer aangenaam, die eerste kennismaking met het boek, dankzij de overvloed aan foto's en tekeningen en oude krantenberichten.

Voor de meeste zal het boek te uitgebreid te zijn om in totaliteit te lezen – hetgeen voorzitter Henk van Harreveld ons tot slot van die avond toch toedacht! – maar alleen al het kennis nemen van de negen molens in Eerbeek is zeker de moeite waard.

Reeds in de inleiding wordt over de kpermolen van W.P. Krepel & zoon in Klarenbeek leuke dingen verteld. Die molen overtrof namelijk alle andere ver in uitgebreidheid en voortreffelijkheid van werktuigen, en was zeker de grootste in het land. Dat gold in het jaar 1838.

Het overgaan op stoomkracht in de 19e eeuw betekende niet dat het gebruik van waterkracht meteen werd afgeschaft. Het molenrad van de Bovenste Papiermolen op Coldenhove heeft tot de Eerste Wereldoorlog nog dienst gedaan voor opwekking van elektriciteit.

Met de meeste molens is er overigens slecht afgelopen. In Eerbeek is er slechts één overgebleven, namelijk die van Zadelhoff. Apeldoorn kende ooit 51 molens, nu nog slechts twee, waarvan de Middelste Molen te Loenen. Gelukkig is er dus dat boekwerk van Herman Hagens, dat in 25 pagina's die vroegere watermolens van Eerbeek tot leven wekt. De gehele geschiedenis gaat terug op het *bekenstelsel van de Coldenhovense/Voorstondense*

Papierfabriek De Hoop

beek. Hierop lagen op het hoogtepunt van de geschiedenis negen molens of molengroepen. De meeste waren papiermolens. Verder had je er de koren-, pel- en oliemolen van het Huis te Eerbeek. Thans is er alleen nog de molen van het Huis te Eerbeek (Zadelhoff) van een rad voorzien. Van alle vroeger molens worden interessante details vermeld en

nostalgiek gepresenteerd.

Kortom, een schitterend naslagwerk, maar voor de meeste waarschijnlijk te duur om aan te schaffen. Zelfs de bibliothecaris van de Marke moest er nog een vriendenprijs van f 125 voor neertellen. Nou, dan lenen we het toch gewoon bij Wim Klomp!
PW

Bijenclub Eerbeek 100 jaar jong

De historie van kleine dingen kan best interessant zijn. Neem nou de *bij*, dat insect dat ieder van ons wel eens een steek heeft bezorgd. Reeds honderd jaar lang maakt men zich Eerbeek druk om een bij. Althans, om een heleboel bijen bij elkaar, wat dan een *volk* heet.

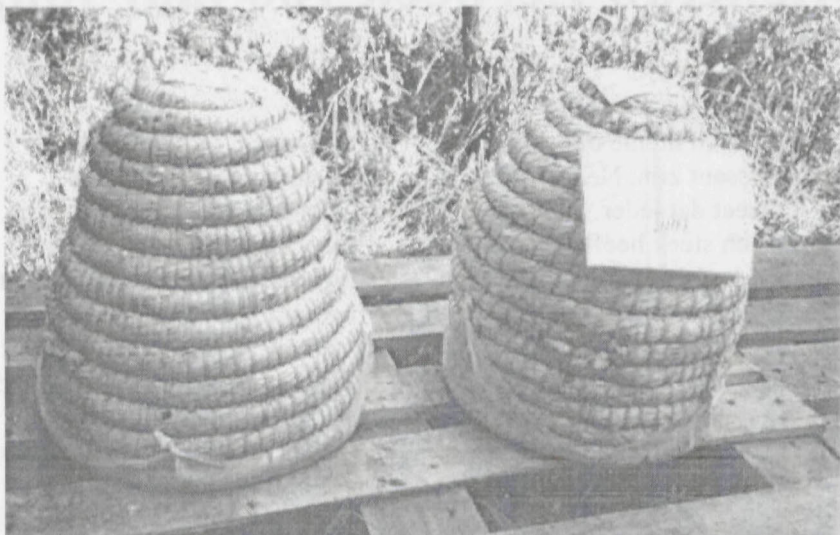
Schamel inkomen

Honderd jaar geleden richtten enkele imkers in Eerbeek *De Eensgezindheid* op. Bijen werden vroeger gehouden om het schamele inkomen of de sobere maaltijd te verbeteren, maar de feitelijke oprichters van Eerbeek stonden daar wel wat boven. In het gedenkboekje van honderd jaar Eensgezindheid wordt niemand minder dan Max Weber als een van de oprichters genoemd, verder fabrikant Sanders en meester Jan Pannekoek. Ina Hoeve heeft, met behulp van enkele anderen, er een mooi boekje over gemaakt, 77 A⁵ paginaatjes dik. In zijn beknoptheid zit het boekje, chic ingebonden, in alle opzichten goed in elkaar. Fraai fotowerk, aandoenlijke oude krantenknipsels, enkele lezenswaardige

interviews, en natuurlijk de geschiedenis van de club.

Honing, vooral heidehoning, was vroeger een duur product, driekwart eeuw geleden bracht raathoning wel een gulden per pond op. In evenredigheid zou een kilo raathoning nu zo'n f 200 per kg moeten kosten, in werkelijkheid f 26. In de oorlog was bijenhouden een extra voordeel, omdat men dan speciale tabaksbonnen kreeg. Met rook kon je namelijk de boze bijen in toom houden.

Het heet dat de bijenhouderij terugloopt, maar dat soort klachten is al honderd jaar oud. Wel liep het ledental in en rond de oorlog op het toppunt, in 1948 telde de vereniging 183 leden, die tezamen 872 volken hadden. Nu zo'n honderd leden, die heel actief zijn. Het is *De Eensgezindheid* die de bijenmarkt van Eerbeek tot een landelijk gebeuren heeft gemaakt. Er komt nog volk zat, maar het boekje klaagt: "*Jammer dat de jongere generatie niet meer op de markt komt, maar het is ook wel begrijpelijk, want Eerbeek was vroeger een echt boerendorp en nu is er in het hele dorp geen boer meer*". Nou, dat is een beetje overdreven.

Korven, zoals die in september van dit jaar nog op de landelijk bekende bijenmarkt te Eerbeek te zien waren. Eeuwenlang hebben ze uitmuntend dienst gedaan, maar de moderne imker vindt ze te bewerkelijk en verkiest kasten

Bijenhouderschap had ook geneeskundig een gunstige kant: *"Mijn opa liet zich vroeger steken door de bijen als middel tegen reuma"* weet Johan van Zadelhoff, de huidige baas van het vergadercentrum en café.

Boerendorp

In het boek staat ook een interessant interview met de gemeentelijke milieuman Henk de Boer. Hij vertelt dat bij de nieuwe aanplant zoveel mogelijk rekening wordt gehouden met de wensen van imkers. Zo werden in

de nieuwe wijk Lombok o.m. acacia's, lindes en wilde aardbeien aangeplant. Bij de inrichting van nieuwbouwwijken wordt echt gekeken naar geschikte *drachtplanten*. Rijk wordt een dorp niet van bijenhouderschap; De Boer meent: "Een imkersvereniging is voor een gemeente ecologisch gezien zeer zeker waardevol, maar economisch nauwelijks".

Onder invloed van imkers werd in 1988 een wijziging in het gemeentelijke maaibeleid vastgesteld. Tot die tijd werden de bermen regelmatig *gemillimeterd* en kregen bloemen en planten amper tijd om zaad te schieten.

Tegenwoordig dus wel. Een bijenhouder bemint de lindeboom, in tegenstelling tot de gewone burger: "Heel vaak waren het lindes die tegen de grond moesten, omdat de kleverige substantie van deze bomen op geparkeerde auto's kwam en dat zorgde bij de gemeente voor veel klachten".

Eerbeek was in het begin van de vorige eeuw een klein boerendorp, omringd door immense heidevelden en juist die heide was zo belangrijk voor de imker, herinnert Johan Burgers (1925) zich. Burgers weet ook dat er omstreeks 1850 in Nederland nog zo'n 400 000 hectare heide was, momenteel nog maar 40 000 hectare. Het leven van de imker gaat, naast leed, gepaard met

opperste vreugde; 2000 was een topjaar: "Van drie kasten haalde ik toen 52 ramen raathoning, dat was nog nooit gebeurd", juicht Burgers.

De opbrengsten van honing zijn matig, het gaat de imker daarom tegenwoordig ook niet om bijverdiensten. Hij is al blij dat de kosten er (royaal) uitkomen. Het zijn echte natuurmensen, die de ruilverkavelingen met een verdacht oog aankeken. "Deze activiteiten gingen ten koste van mooie moerasachtige plekjes, volle roodborstjes en andere natuurrijke milieus waar het een paradijs was voor vogels en insecten".

Zelf ben ik bezig met het schrijven van een jubileumboekje over *Honderd jaar bijen houden in Brummen*. Ik denk dat velen bij het kennisnemen van honderd jaar bijen in Eerbeek dezelfde ervaring zullen opdoen als ik: het was leerzaam en genoeglijk. PW

Armoede troef bij Wiebe Dekker, winkelier in Hoenderloo

J.K. van der Weel

Bij onderzoeken naar afstamming of zo u wilt genealogie komen woorden voor die in ons woordgebruik een andere betekenis hebben. Zo'n woord is **PATENT**. Wij kennen die in de betekenis van: *er goed uitzien* of we denken aan een *octrooi*. De werkenden in de 19^e eeuw hadden bij dat woord een nare bijmaak. Immers vanaf 9 maart 1815 werden velen aangeslagen om *patent*belasting te betalen.

Regt van patent

In Staatsblad 22 van het jaar 1815 werd deze wet uitgevaardigd. Zoals daar staat: *Wet volgens welke het regt van patent op allen handel, neringen, beroepen en bedrijven, en eenige andere objecten van weelde of vermaak zal worden geheven.*

Het gaat mij, en naar ik mag veronderstellen ook u, te ver de gehele wet door te nemen. Voor erg geïnteresseerden verwijs ik of naar dat Staatsblad of naar Luttenberg's Chronologische Verzamelingen, van vóór 1893, onder de datum 8 mei 1869. Ik licht er een paar zaken uit.

De wet begint met art. 1, volgens welke een iegelijk, welke eenig beroep, bedrijf uitoefent, daartoe voorzien moet zijn van een *patent*. Zowel mannen als vrouwen waren daartoe verplicht. Als man en vrouw één bedrijf hadden, dan was er één patentschuldig. Een aantal beroepen werden vrijgesteld, om er een paar te noemen: geestelijke personen, kosters, rijks-ambtenaren, advocaten, landbouwers, onderwijzers, kousenbreijers, waterverkopers en dagloners. Patentplichtigen moesten altijd hun patent kunnen tonen. Op markten werd er naar gevraagd. Kon men het papier niet laten zien, dan riskeerde men een boete van f 25 tot f 400. En dan te bedenken dat het weekloon van een arbeider omstreeks 1850 een f 6 bedroeg.

Vreemde beroepen

Het was, zoals vele wetten, een ingewikkelde wet met tarief A en tarief B. In tarief A werd uitgegaan van *een aantal* beroepen, die per artikel weer in klassen werd ingedeeld. Het interessante voor mij, en wellicht ook voor u, is niet zozeer hoeveel

men betaalde maar meer de opsomming van de beroepen die nu onbekend zijn. Beroepen als waterverkopers, mom-aangezichtmakers (maskermaker), kalanders (glansmakers), asch-wasschers, loodwit-fabrikanten, haak- en oogmakers, duigenmakers, cichorei-branders, zegellak-fabrikanten, yvoorzwart-branderij-arbeiders.

Voor tarief B was men afhankelijk van de plaats waartoe men behoorde. Brummen, Beekbergen, Apeldoorn viel in de 6^e rang, Zutphen en Deventer daarentegen waren gerangschikt in de 4^e

Rang en waren dus duurder d voor zwaardvegers, verlakkerswaaijermakers, valhoedemakers en tabakspanners, om er maar een paar op te noemen. Deze beroepen waren in 13 klassen verdeeld, arbeidenden die alleen werkten, dus zonder in dienst zijnde arbeiders, vielen in kl. 13. De timmerlieden, de metselaars, rijglijfmakers, stroohoedenmakers en kunstkoffijmakers hadden 14 klassen. Logementhouders, maar ook badstoofhouders waren eveneens verdeeld over 14 klassen. Een logementhouder werd aangeslagen naar het aantal kamers: meer dan 50 bedden: kl. 2 en minder dan 3 bedden kl. 11-13. Badstoofhouder: voor iedere badkuip kl. 13-14.

Wiebe Dekker was winkelier in Hoenderloo en was ingedeeld in kl. 17: armoede troef! Zijn omzet was lager dan f 1000. Vaak was zo'n winkelier tevens tapper. Wessel Ploeg, eigenaar van de Woeste Hoeve, was tapper, herbergier en voerman en werd aangeslagen in resp. kl. 10, 13 en 11 in een 6^e rangs gemeente en betaalde in 1852 f 4,50, f 1,00 en f 3,30 per jaar.

In uw genealogische onderzoeken zijn dit soort gegevens aantrekkelijk om mee te nemen.

De verdwenen bron

Wietse Venema

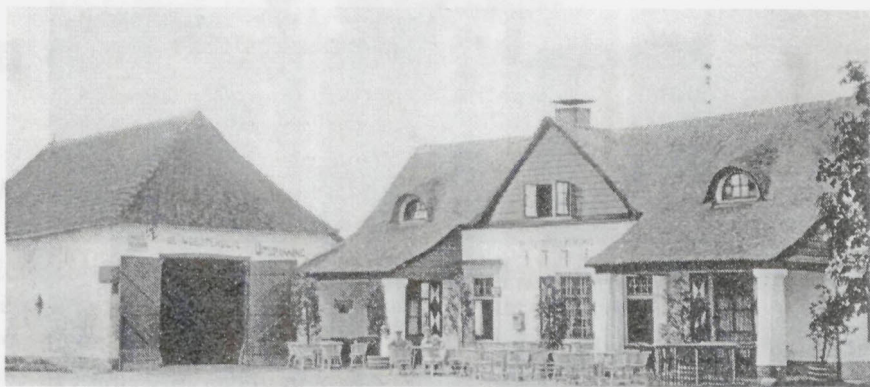
Langs het bospad de Hoevedelle nabij de Woeste Hoeve was vroeger een moerasje. Dat moerasje was vermoedelijk een zeer oude plaats, waar in vroeger tijden mens en dier konden drinken. In de Apeldoornse Courant van 25 oktober 1985 vertelt mw. Jenneke Bijdam hierover.

In het moerasje groeide wat riet langs de kant en verder kwamen er waterplanten in voor. Het herinnerde volgens mw. Bijdam aan de plaats waar een pomp had gestaan. Voor de watervoorziening in de omgeving van de Woeste Hoeve was men eertijds aangewezen op enkele welputten en regenputten. Maar in tijden van grote droogte moest er water worden gehaald uit de pomp, gevoed door een wel. Er woonden in vroeger tijden in de omgeving van de Woeste Hoeve meer mensen dan nu. Bovendien kwamen er op doorreis veel paarden langs, die moesten drinken.

Bij de aanleg van de autosnelweg A 50 zag het er

aanvankelijk naar uit, dat het moerasje zou worden gespaard. Het tracé van de A 50 liep er wel vlak langs en op een maquette, die van de weg was gemaakt, stond het moerasje nog naast die weg aangeduid. Helaas is het moerasje bij de aanleg van de weg verdwenen. Er is aan de westkant van de weg een geluidswal gemaakt, teneinde het geraas van de autosnelweg ten behoeve van de Woeste Hoeve enigszins te verminderen.

Het moerasje is verdwenen onder de geluidswal ! De machinist van de gemotoriseerde kraan met grijper vertelde mij, dat hij met de grijper eerst het moerasje had uitgebaggerd. Er liepen toen volgens hem tientallen salamanders over het zandbed van de weg. Deze salamanders hadden dus kennelijk onderin het moerasje hun schuilplaats gevonden. De machinist vertelde ook, dat hij de grijper zoveel mogelijk aan de oostkant van de weg had geleegd, zodat de salamanders langs die kant van de weg in het bosgebied konden ontkomen.

Langs de oude Woeste Hoeve kwamen vele wegen samen

Langs de westkant van de geluidswal had Rijkswaterstaat bij de aanleg van de weg een diepe afwateringsgeul gegraven. Op de bodem van deze afwateringsgeul, dus vlak naast de plek waar het moerasje was geweest, heeft de heer Coenraads, amateur-archeoloog uit Eerbeek, gegraven. Mw. Ir. Frings (inmiddels overleden) was er ook bij.

Er kwam toen een harde laag te voorschijn van ongeveer 10 cm dik. Onder die harde oerlaag bevond zich een soort drijfzand. Water en zand welden naar boven. Verder kwamen er ijzerslakken boven de harde laag te voorschijn.

Hoe de ijzerslakken daar terecht waren gekomen, is duister. Het zou zo geweest kunnen zijn, dat men op die plaats uit de harde oerlaag met behulp van een primitief oventje, ijzer heeft gemaakt, zoals op veel plaatsen

hier in de omgeving. Daarna kwam water naar boven borrelen en er was een bron ontstaan. Maar zeker weten kunnen we dat nooit, want de ijzerwinning heeft zich in deze omgeving afgespeeld in het begin van de Middeleeuwen.

Het is jammer, dat de bron tengevolge van de aanleg van de autosnelweg A 50 is verdwenen, maar er was niets aan te doen. De flauwe bocht in de autosnelweg op die plaats zou nog ruimer zijn geworden en aan de oostkant allerlei vernielingen hebben aangebracht in de Hoevedelle, een bospad door een dal, dat van west naar oost vlak voor de Woeste Hoeve langs liep en even voor het tolhuisje aansloot aan de weg (nu Groenendaalseweg). De autosnelweg doorsnijdt dit bospad, maar Rijkswaterstaat

Graafwerk nabij verdwenen bron op 7 juli 1988

heeft onder de autosnelweg een *dassentunnel* aangebracht. Deze tunnel zorgt er ook voor, dat het regenwater van de weg wordt afgevoerd onder de weg door, naar het bosgebied aan de oostkant van de weg, waar na veel regen een grote waterplas blijft staan. Hopelijk vinden de salamanders hier een nieuw woongebied.

Het bospad de Hoevedelle is er nog. Vooral het gedeelte tussen de autosnelweg A 50 en de Groenendaalseweg is nog steeds de moeite waard. Het lijkt daar nog op een middeleeuws pad met aan weerszijden een heuvelrug. Eeuwenlang is men er langs getrokken op weg naar de Woeste Hoeve, die dus in vroeger tijden heel strategisch op een kruispunt van wegen lag. Het pad sneed een hoek af en men vermeed de beklimming van de heuvel in de Groenendaalseweg.

Er zijn in de omgeving van Beekbergen nog meer van die oude bronnen aan te wijzen. Het kleine vijvertje bij het kamp De Kuil (nu kamp Horeb voor drugsverslaafden) is zo'n bron geweest en ook de vijver aan de zuidkant van de Schalterdalweg, nu op het terrein van het gebouw van de waterwinning, bevat ondanks die waterwinning, nog steeds water. Verder moet natuurlijk worden genoemd, het brongebiedje van de Beekbergse beek achter Engelandersweg. Dat lijkt nog een oorspronkelijke bron. Steeds wanneer ik over de autosnelweg A 50 richting Arnhem rijd, denk ik nog even aan de verdwenen bron langs de Hoeve Delle nabij de Woeste Hoeve.

Veel onbegrip over cholera in de 19^e eeuw

J.K.van der Weel, Hoenderloo

Een aantal jaren geleden heeft een klein aantal leden van onze vereniging een cursus gevolgd met de titel "Regionale geschiedenis". Onder leiding van B. van Straalen van het Gelders Oudheidkundig Contact leerden wij aan de hand van door hem geleverde archiefstukken hoe en waar wij informatie over allerlei onderwerpen kunnen vinden.

Of alle cursisten na die cursus direct aan de gang zijn gegaan is mij niet bekend. De werkgroepen Spoorlijn Apeldoorn-Dieren", "Begraafplaats Brummen" en "Veldnamen" plukken vruchten uit die cursus. In de stukken die wij toen ontvingen, kwam ik de verslagen tegen van de Raadsvergadering van Brummen over cholera. We weten nu dat de zeer besmettelijke ziekte vaak wordt overgebracht door verontreinigd water of door het rechtstreeks contact tussen zieken en gezonden. Toen, en ik spreek nu van de 19^e eeuw,

dacht men dat kwalijke dampen de oorzaak waren.

Op vrijdag 1 Juni 1866 werd door de raad van Brummen na beraadslaging vastgesteld: "De verordening houdende voorziening ten einde de verspreiding der cholera te voorkomen en, in het algemeen, den gezondheidstoestand te bevorderen in de Gemeente Brummen. Volgens art. 1 was elke ingezetene in de gemeente verplicht:

- a. de goten en groepen welke langs zijn huis of over zijn erf liggen, steeds behoorlijk rein en zuiver te houden. Zij moesten aflopen naar afgedekte zinkputten.
- b. zijne secreten en -putten behoorlijk toegedekt te houden zoodat zij geen stank verspreiden.
- c. die secreten te ledigen alleen des nachts tussen 12 en 5 ure en de drekstoffen

- slechts in gesloten bakken of vaten te vervoeren.
- d. De mestvaalten op zijn erf voortdurend met aarde of plaggen zoodanig gedekt te houden, dat elke
 - e. onreine lucht of stank daardoor weggenomen wordt.

In art. 2. staat o.m. dat appelen, groenten of andere bederfelijke waren niet onder bedsteden bewaard mogen worden.

Art. 3. Verordonneert dat overledenen, men spreekt van *lijken*, binnen 24 uren begraven moeten worden. En dat begrafenismaaltijden niet worden toegelaten. Secreten mogen eerst worden geruimd nadat zij met koperrood of ijzervitriool zijn vermengd.

Overtreding van deze Verordening, wordt voorzover daaromtrent door geene wet of wettelijke verordening eener hoogere magt is voorzien, beboet met ene geldboete van f 1 tot f. 5. In onze ogen een lage boete, maar men moet bedenken dat het loon van een arbeider in 1866 niet meer dan f 6 per week bedroeg.

In *De Geschiedenis van Nederland in onzen tijd*, een boek uit 1896 lees ik op pag. 499 in deel 111 dat ook in de jaren 1853, '54, '55, '59 de

cholera veel slachtoffers eiste; in 1866 overleden aan deze ziekte, landelijk gezien, 19691 mensen op een inwonertal van ruim 3 200 000 zielen.

In de Geldersche Volksalmanak, de 1^e jaargang van 1834 en onder redactie van ds.O.G. Heldring, stond een verhandeling over cholera die ook geheerst heeft in 1833. De schrijver, een zekere B., zag als hoofdoorzaak van de verspreiding van de ziekte: de onmatigheid, de buitensporige levenswijze van die tijd. Als je dat dan maar vermeed, kon je eigenlijk die ziekte niet krijgen. "Zij houdt zich niet zelden op in de plaats van onzer woning, ze is er dagelijks, altijd en overal op ons loerende, of zij ons ook zou kunnen vangen. Tegen haar moet de mensch dus op zijn hoede zijn, veel meer dan tegen de cholera."

Eerst in 1890 ontdekte de Duitse wetenschapper Koch dat cholera werd veroorzaakt door een bacil, die een voedingsbodem vond in water en niets te maken had met onzuivere lucht of stank. Waterleiding bestond niet, men dronk uit regentonnen en uit greppels. Greppels die ook dienden als afvoerkanalen van besmet water! Bier was de enige drank die "zuiver" was!

Oproep aan de lezers

Elke lezer van De Marke kan zijn vereniging een dienst bewijzen, door het blad ook aan vrienden en kennissen voor te leggen! Met de vraag: wil ook jij lid worden? De ervaring is dat, als de mensen eenmaal kennis hebben gemaakt met ons ledenblad, ze best graag lid willen worden. De voordelen ervan zijn:

- Interessante artikelen uit je eigen gebied. Het is een stimulans om zelf iets (meer) aan historisch onderzoek te doen in je eigen dorp of regio. En er eventueel zelf een stukje over te schrijven!
- Het lidmaatschap kost slechts f 30 per jaar. Aanmelding bij secretaris Rein de Vries; tel. 0313-651 033. Eerbeek
- Behalve tweemaal per jaar dit mooie blad, kent De Marke nog vele andere activiteiten, vooral de lezingen. Gemiddeld wel acht avonden per jaar, in een van de plaatsen van ons werkgebied.
- Een aantal keren per jaar stuurt de secretaris een bulletin aan alle leden, met daarin,

behalve een aankondiging van de a.s.lezing, een lijstje van aangeschafte boeken, die de leden gratis uit de eigen bibliotheek kunnen lenen.

- Nóg meer aardigs aan De Marke: twee keer per jaar organiseert deze club een boeiende EXCURSIE, meestal per bus. Resp. een hele dag en een halve dag. Soms is de animo zo groot, dat er een "stop" zit op het aantal deelnemers.

De conclusie kan duidelijk zijn: direct na lezing van dit blad het aan anderen doorgeven en hen wijzen op de attracties van het lidmaatschap van De Marke! PW

2002**JUBILEUM VOOR DE MARKE**

Willen alle leden van onze vereniging nu al een datum in het volgend jaar vastleggen? Dat is zaterdag 8 JUNI, want dan zal De Marke het 25-jarig bestaan vieren, op kasteel De Horst in Loenen. Tijdig zult u van het feestprogramma op de hoogte gesteld worden, maar één onderdeel staat nu

reeds vast, namelijk de uitreiking van het thans in bewerking zijnde jubileumboek als lustrumgeschenk voor onze leden! Een reden te meer om deze dag niet te missen en om anderen voor het lidmaatschap van De Marke warm te maken!

Het bestuur